

14. Бачинин В.А., Сальников В.П. Философия права. Краткий словарь / В.А.Бачинин, В.П.Сальников. – СПб.: Лань, 2000. – 400 с.

15. Соловьев Э.Ю. Правовой нигилизм и гуманистический смысл права / Э.Ю.Соловьев // Квинтэссенция: Философский альманах / Сост.: В.И.Мурадей, В.И.Усанов. – М.: Политиздат, 1990. – 447 с.

16. Пермяков Ю.Е. Право как история и исторический факт / Ю.Е.Пермяков // Юридический аналитический журнал. – 2002. – №1. – С.39-52.

17. Дзьобань О.П. Правовий нігілізм як феномен ціннісного відношення до права / О.П.Дзьобань, Є.М.Мануйлов // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. – Харків: ХАІ, 2006. – №3. – С.34-40.

ПРЕДПОСЫЛКИ И СМЫСЛ ПРАВОВОГО НИГИЛИЗМА

Дзебань А.П.

В статье рассматриваются некоторые общие предпосылки правового нигилизма и уточняется его смысл. Подчеркивается, что юридический нигилизм является собой специфический социальный ориентир, указывающий направленность вектора ведущих негативных тенденций в юридической сфере. Доводится, что правовой (юридический) нигилизм необходимо рассматривать как своеобразный механизм существования и развития правовой системы, как особый механизм адаптации субъектов права и его функционирования в рамках той или иной социокультурной среды.

Ключевые слова: правовой нигилизм, право, общество, правосознание.

PRE-CONDITIONS AND SENSE OF LEGAL NIHILISM

Dzeban A.P.

In the article some general pre-conditions of legal nihilism are examined and his sense is specified. It is underlined that legal nihilism shows by itself specific social indicator of the orientation of vector of leading negative tendencies in a legal sphere. Led to, that legal nihilism must be examined as an original mechanism of existence and development of the legal system, as special mechanism of adaptation of subjects right his functionings within the framework of one or another socio-cultural environment.

Keywords: legal nihilism, right, society, sense of justice.

УДК 340.12

докт. філос. н., проф. С.В.Шефель

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ЕКОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ

Пропонована до уваги читачів розвідка розглядає функціональне призначення правової культури у контексті екоософського осмислення її місця у розбудові правової державності в сучасній Україні, що дає можливість краще усвідомити нагальну потребу у здійсненні глобальної екологізації правосвідомості громадян, яка виступає умовою формування їх як екогармонійно розвинутих правових особистостей.

Ключові слова: екософія, правосвідомість, правова культура, правова держава, правова особистість, екологізація, екогармонізація.

Актуальність теми. Проблема формування правової культури, що є адекватною конституційно визначеному орієнтиру розбудови правової держави в Україні, вже понад десять років є стрижнем суспільного дискурсу [1-8]. Це є свідченням її практичної й теоретичної актуальності, а також і складності опрацювання її як предмету міждисциплінарного дослідження. Тут перетинаються різноманітні види рефлексії: філософської, соціологічної, правознавчої, культурологічної, політологічної.

Метою статті є перша у філософсько-правовому досвіді спроба поглибленого розгляду цієї теми на підставі пост(мета)некласичного екософського типу рефлексії як складового елементу сучасного інтерсуб'єктивістського аналогу праворозуміння.

Аналіз проблеми на тлі екософсько-правової рефлексії досвіду її розв'язання. Виходячи з загальновизнаного визначення категорії “культура”, ми розуміємо під правовою культурою відповідну підсистему культури, що має поділ на ідеальний та матеріальний виміри її як прояву соціальної реальності. До першого традиційно належать ментальні елементи, такі як правові знання, переконання, почуття, акти правового волевиявлення громадян, а до другого – законодавчі акти, судові рішення та інші матеріали судочинства, приписи органів прокуратури, документи органів виконавчої влади, місцевого самоврядування тощо, тобто все те, що складає документальну основу правової сфери соціуму, а також правовідносини, втілені у діях їхніх суб'єктів.

У цьому сенсі можемо припустити, що явище правової культури, виступаючи змістовним визначенням феномену правової реальності, є поняттям, тотожним їй. Це підтверджується обопільністю їхньої соціальної природи та похідністю від антропного начала буття чи пріоритетного принципу її походження, якщо ми не тримаємося ортодоксального теоцентричного підходу щодо дослідження цієї проблеми. Це дає нам розуміння правової культури як способу буття людства, детермінованого не тільки потребами його соціальної самоорганізації, але більш широкими потребами соціоприродного гомеостазу.

Керуючись екософською парадигмою світосприйняття, подивимося на правовий вимір культури.

Погоджуючись з думкою відомого дослідника проблем культури О.Ф.Лосева про наявність у сучасному світовому соціумі елементів усіх світоглядних типів культури [9], можемо припустити й довести, що в нашому соціумі маємо певне співвідношення цих типів культури як відповідних світоглядних аспектів правової культури: міфологічного, релігійного й наукового. Тому явище сучасної правової культури ми уявляємо як багатоаспектну цілісність світоглядно протилежних, але взаємодоповнюючих світоглядних типів. Це цілком узгоджується і з

підходом до аналізу соціокультурних феноменів сучасності, запропонованим ще у середині ХХ ст. відомим соціологом й філософом П.О.Сорокіним. Йдеться про його формулу “поляризації” суб’єктів соціокультурної динаміки [10, с.200].

Питання про сутність функціонування цих аспектів правової культури в нашому соціумі вимагає привернути увагу до розуміння її генези у напрямку формування на їхньому підґрунті в нашій країні правової державності та з’ясувати відповідь щодо домінування того чи іншого з них як у цілому в суспільстві, так і в площині кожного його соціального шару.

У цьому сенсі важливо також долучити до арсеналу засобів нашої рефлексії цього явища ще один критерій визначення відмінності елементів правової культури, яким є також загальновідомий принцип співвідношення тих з них, які є системоутворюючими для всієї духовної сфери буття суспільства. У даному випадку мова йде про саме такі, що визначають **рівень розвитку свідомості**, є її головними шарами. Це два фундаментальні типи свідомості: повсякденна (так звана побутова) й теоретична. Останній тип притаманний лише доволі вузькому колу правознавців, які головним чином ґрунтуючись на принципах наукового типу світогляду, професійно займаються продукуванням правової теорії. Решта населення, включаючи навіть значну частину інтелігенції, у тому числі й управлінської, є репрезентантом повсякденного типу свідомості з меншим чи більшим елементом у її шарі фрагментів теоретичної свідомості. Тому для переважної більшості громадян сучасної України притаманне переважно несистематизоване, неконцептуалізоване уявлення щодо проблем походження й функціонування права й держави.

Таким чином, реальною межею, що окреслює сферу функціонування міфологічного, релігійного та наукового аспектів правової культури, є, на нашу думку, чинник соціальної стратифікації нашого суспільства. Враховуючи його, можна уточнити, для якого з прошарків населення світоглядно більше притаманний той чи інший з цих аспектів та яким є співвідношення між ними у світогляді усередненого референтного представника кожного з цих прошарків населення України.

Для повноцінного розуміння сутності функціонування правової культури в нашому соціумі ми також повинні застосувати ще один важливий критерій її типологізації, який пов’язаний з **онтологічним принципом** її поділу на таку, що має як фундаментальні шари основні рівні правової реальності, а саме: світ ідеї права, світ змісту норм права (світ законодавства) та світ правовідносин й правозастосування. У цьому сенсі правова культура будь-якого суспільства, у тому числі й нашого, не може не поділятися за таким принципом на ці три фундаментальні свої шари.

Ще одним важливим критерієм типологізації правової культури, що опосередковує специфіку її функціонування в українському соціумі, є поділ її

за **типом ментальності**. Тут йдеться про такі її типи, якими є: егалітарно-патерналістський, елітарно-інституціоналістський та демократично-лібералістський. Перші два з цих типів правової культури органічно притаманні сучасному українському суспільству більшою мірою ніж останній, що має ще незначне поширення.

На нашу думку, домінуючим, таким що перекочував із попереднього, тобто радянського, правового ладу, та, навіть, з часів царату, є патерналістський тип правової культури, глибинне коріння якого можна відшукати у надрах феномену правового нігілізму, який парадоксально виступає антиподом явища правової культури взагалі. Він цілком характеризує той стан правосвідомості, генеральні пріоритети якої формувалися під впливом сталої традиції соціальної опіки щодо підлеглого населення жорстко централізованої системи влади, що прийшла українській козацькій державі у спадок і від Київської Русі, і від Великого князівства Литовського, та, навіть, від Речі Посполитої. Такий тип правової культури, на наш погляд, характеризує найменш розвинуте у правовому сенсі суспільство, в якому влада насаджувала й втілювала у життя соціуму ідею жорсткої схеми правовідносин за принципом “панування-підкорення”. Це за своєю природою суто соціетальне явище, яке слід “зняти” принципово новою моделлю правової культури сталої соціальної або ліберальної демократії на кшталт сучасної правової культури, що утвердилася у другій половині ХХ ст. у скандинавських країнах, так само як антитеза “знімає” тезу внаслідок дії реальних законів діалектики суспільного розвитку.

Завдяки втіленню цієї моделі у життя нашого соціуму повинен, з нашої точки зору, відійти в історичне минуле й елітарно-інституціоналістський тип правової культури, який є іншим боком патерналістської правової культури, що разом складають у цілому правову культуру соціетального суспільства.

Елітарно-інституціоналістська правова культура породжує як патерналістські, так і нігілістичні настрої у соціально розшарованому соціумі, де діє як панівний принцип соціального й правового “панування-підкорення”. Ця культура є за своєю соціальною природою протилежністю історично попередній первіснообщинній культурі відносної правової рівності. Вона жорстко ієрархізована відповідно до визначеної владою зверхності соціального статусу одного прошарку суспільства до іншого. Вона є соціальним відповідником олігархічного, аристократичного та абсолютистського, тобто недемократичних типів політичних режимів, відомих історії людського соціуму, що ґрунтувалися на закріпленні виключних правових переваг вузького кола представників панівних прошарків населення. Ця культура завжди була ворожою щодо визискуваних прошарків населення, які мали виключне право на “обов’язок” сумлінно коритися паничам й очікувати за це як винагороду “пільгу” піклування про себе з боку влади у вигляді дозволу ледве

жеврїти, породжуючи собі подібних. Тому така правова культура чи, точніше, такий її провідний аспект виявляли всю її антигуманну, антилюдяну сутність.

Що стосується соціально-ліберального типу правової культури, то, як відомо, більшість дослідників проблем історії права й держави, пов'язують її виникнення й становлення з добою раннього капіталізму спочатку у вигляді ідеальних проектів гуманістів доби Відродження та Реформації, а потім й Нового часу (наприклад, Лоренцо Вала, Мартін Лютер, Томас Гоббс, французькі просвітники та ін.). На початковому етапі виникнення її у вигляді ідейного проекту знаходимо в її підґрунті категорію права на задоволення приватного інтересу, узгодженого з загальносуспільною правовою традицією, що просякнута концептом утилітаризму. Значно пізніше, у ХХ ст., з'явилася нова модель розвитку такої культури, що ґрунтувалася на ідеях правової соціальної демократії, правового соціального партнерства (правова ідеологія міжнародної соціал-демократії), яка й висуває як примат в системі принципів розбудови соціальної, демократичної, правової державності принцип верховенства права, правового закону [11-16]. На відміну від попередніх типів правової культури чи її аспектів, цей тип культури є найперспективнішим в сенсі шляхів подальшої трансформації правової культури не тільки окремих країн, а й глобальної правової культури світового соціуму. Він є гуманістичним й демократичним виявом самої природи права як способу буття людини та її суспільства. Такою цю модель правової культури бачать провідні представники сучасної правової антропології й аксіології, зокрема лідери сучасної генерації прихильників франкфуртської і тьобінгенської шкіл соціальної філософії й філософії права Юрген Габермас [17] й Отфрід Гьофе [18], та, без сумніву, представники екоософської школи, на чолі з її духовними батьками Ф.-Е.Шварцкопфом [19] та К.І.Шиліним [20].

Зрозуміло, що ми не можемо оминати й такий критерій характеристики правової культури (що також екстраполюється на площину сучасного українського соціуму), як класифікація за типами праворозуміння. В історії українства кожному з них знайшлося своє місце: і об'єктивістському, і суб'єктивістському, і позитивістському, і, нарешті, інтерсуб'єктивістському. І якщо перші два з визначених типів праворозуміння домінували як аспекти суперечливої в їх поєднанні цілісності правової культури у історичному минулому, то нині акцент, без сумніву, зміщується на суперечливе поєднання останніх з двох визначених типів праворозуміння у цій цілісності сучасної правової культури українського соціуму. При цьому слід зауважити, що обидва вони віддзеркалюються у просторі цієї культури як взаємодоповнюючі тенденції, з яких одна, а саме, пов'язана з юридичним позитивізмом, що втілюється головним чином завдяки зусиллям професійних правознавців та практикуючих юристів [21], сприяє поміркованій стабілізації у

функціонуванні правової сфери українського соціуму, а інша, інтерсуб'єктивістська, лише починає себе стверджувати як провідна перспективна ідея, що динамізує процес розбудови правової державності в нашій країні на ґрунті оновлення усього корпусу законодавчих актів, передусім юридичних кодексів, у світлі вимог сучасного Основного Закону (Конституції) України. Саме остання тенденція глибоко пов'язана з такими характеристиками правової культури нашого соціуму, як органічне поєднання в її світоглядному підґрунті раціонально-наукових та релігійно-християнських традицій, ліберального соціал-демократичного сенсу, гуманізму, ідей соціального партнерства тощо.

Правова ментальна традиція нашого народу у цьому сенсі не відірвана від загальносвітових тенденцій і може, долаючи свою обмеженість у вигляді настроїв правового нігілізму та екофобії, безболісно інтегрувати до сучасної інтернаціоналізованої генерації моделі глобального правового простору, сутнісною метою якої, власне, є забезпечення світовим співтовариством за допомогою права, яке рефлексується з екософських позицій, гармонійного стану соціоприродного гомеостазу.

Об'єктивними підставами для цього є історично тривале співіснування у ментальності нашого народу традицій толерантного ставлення до соціокультурного досвіду інших етносів й критично-творчого його переосмислення та застосування у власній соціально-правовій практиці жаги до суб'єктивно-індивідуалізованого самовираження і поваги до суспільної думки й кращих здобутків суспільної практики, інтуїтивно-сердечного світосприйняття і спілкування та раціонально обґрунтованого світорозуміння й прагматичного волевиявлення тощо.

Висновок. Долаючи вади пострадянського типу правової культури, громадяни України можуть стати творцями своєї нової, вже екофільно-гуманістичної правової культури як підмурка й результату свідомої розбудови правової державності й громадянського суспільства на тлі здійснення концептуально нового проекту екологізації правосвідомості. Саме у сенсі вимог цього складного й тривалого творчого процесу, взагалі як реального способу буття сучасного українського соціуму, й виявляються наступні основні функції такої моделі правової культури, сутнісним призначенням якої є забезпечення гармонійного соціоприродного гомеостазу:

1) екологізації її як емпіричної бази для здійснення правового виховання громадян з метою засвоєння ними сучасних правових знань, утвердження відповідних правових переконань, навичок, звичок правомірної поведінки через формування відповідного типу правосвідомості;

2) гармонізації співвідношення всіх її світоглядних традицій;

3) екологізації правосвідомості, тобто теоретичного рівня (шару) правової культури громадян;

4) екологізації правових почуттів громадян як одного з ключових засобів угармонювання відносин між людьми у соціумі та алгоритму його розвитку з алгоритмом природної еволюції;

5) екологізації правотворчості (законодавчої діяльності);

6) екологізації правозастосовної діяльності суб'єктів правовідносин;

7) подолання феномену правового нігілізму;

8) утвердження ліберальної моделі правової культури соціального партнерства;

9) утвердження у ментальному шарі структури сучасної правової культури українського соціуму органічного співіснування двох основних типів праворозуміння: інтерсуб'єктивістського й позитивістського, що зумовлено дією діалектичного принципу "позитивної поляризації" її взаємодоповнюючих в онтологічному сенсі начал: світу буття ідеї права та світу її матеріалізації у формі правотворчості й правозастосування.

Наш соціум знаходиться тільки на початку такої своєї трансформації, головними вадами на шляху практичної реалізації якої постають:

1) одвічне зло суб'єктивної зацікавленості представників народу у владних структурах держави використовувати делеговані їм повноваження для задоволення власних потреб;

2) стала тенденція продукування суспільною свідомістю феномену правового нігілізму як вияв ментальної реакції значної частини населення країни на зазначене вище зло;

3) відсутність суспільної традиції не революційним шляхом, а у конструктивний спосіб помірковано розв'язувати будь-які правові питання;

4) відсутність демократичної практики самоврядування, спрямованої на правову зміну системи політичної організації суспільства та державного управління, виходячи з ліберальних принципів соціального партнерства в сенсі відносин між громадянами й органами влади, створеними ними.

Долати ці вади як об'єктивні тенденції історичного розвитку соціетального суспільства надзвичайно важко, але можливо. Потрібна лише суспільна сила опору цим тенденціям, що може дати нову якість духовної сфери нашого соціуму, а саме його принципову морально-політичну єдність, що не залежатиме від суб'єктивізму бюрократії, а породжуватиме нову генерацію харизматичних лідерів, виявляючи екологічну чистоту їхньої правосвідомості, дійсну гідність й гуманістичну міць. Надзвичайну роль тут повинна відіграти юридична громада, принципова правова позиція якої сприятиме накопиченню критичної маси прихильників ідеї утвердження правової, соціальної, демократичної держави в Україні. Тільки за таких умов можлива принципово нова детермінація руху нашого соціуму у новий вимір його

буття – світ соціального партнерства, духовної гармонії, добробуту та усталеного соціоприродного гомеостазу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Береза С.В.* Правова культура: поняття та загальна характеристика / С.В.Береза // Держава і право: Юрид. і політ. науки. – 2005. – Вип. 28. – С.89-94.
2. *Бургарт Т.І.* Значення права як соціального атрактора в умовах суспільства, що трансформується / Т.І.Бургарт // Молодь і ринок: наук.-пед. журнал. – 2007. – №8(31). – С.26-29.
3. *Бургарт Т.І.* Екоософія права як методологічне знаряддя формування екоправової культури в Україні / Т.І.Бургарт // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Тацій. – 2008. – Вип. 93. – С.209-214.
4. *Данильян О.Г.* Деякі причини, що впливають на формування правової культури в перехідному суспільстві / О.Г.Данильян // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Тацій. – 2004. – Вип. 68. – С.145-153.
5. *Данильян О.Г.* Деякі проблеми формування правової культури в перехідному суспільстві / О.Г.Данильян // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. праць АПрНУ. – 2004. – Вип. 7. – С.14-25.
6. *Клімова Г.П.* Поняття і структура правової культури / Г.П.Клімова // Економічне, політико-правове і духовне життя в Україні та розвиток особистості: наук. конф. виклад. кафедр суспіл. наук НЮОУ ім. Ярослава Мудрого за підсумками викон. план. наук. робіт, 12-13 квіт. 2001 р.: тези доп. – Х., 2003. – С.48-50.
7. *Максимов С.И.* Правовая реальность: опыт философского осмысления / Максимов С.И. – Х.: Право, 2002. – 328 с.
8. *Тодыка Ю.Н.* Конституционные основы формирования правовой культуры / Тодыка Ю.Н. – Х.: РАЙДЕР, 2001. – 160 с.
9. *Лосев А.Ф.* Типы античного мышления / А.Ф.Лосев // Философия. Мифология. Культура. – М., 1991. – С.453-466.
10. *Сорокин П.А.* Главные тенденции нашего времени / Сорокин П.А.; пер. с англ. – М.: Наука, 1997. – 351 с.
11. *Маритен Ж.* Человек и государство / Маритен Ж.; пер. с англ. Т.Лифинцева. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 196 с.
12. *Фуллер Лон Л.* Мораль права / Фуллер Лон Л.; пер. с англ. Н.Комаров. – К.: Сфера, 1999. – 232 с.
13. *Legal Positivism / Edited by Mario Jori.* University of Cagliari. – NY: New York University press, 1992. – 481 p.
14. *Natural Law / Edited by John Finnis.* University of Oxford. – NY: New York University press, 1991. – Volume I. – 414 p.
15. *Natural Law / Edited by John Finnis.* University of Oxford. – NY: New York University press, 1991. – Volume II. – 354 p.
16. *Postmodernism and Law / Edited by Dennis Patterson.* University of New Jersey. – Dartmouth: Publishing Company Limited, 1994. – 443 p.
17. *Хабермас Ю.* Демократия. Разум. Нравственность / Хабермас Ю. — М.: Наука, 1992. — 176 с.
18. *Гьофе О.* Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / Гьофе О. ; пер. з нім. Л.А.Ситниченко, М.Д.Култаєва. – К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.
19. *Шварцкопф Ф.-Э.* Метаморфоза данного: На пути к созданию экологии сознания / Шварцкопф Ф.-Э.; пер. с англ. Н.Леняшин. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 232 с.

20. Шилин К.И. Экоософские начала социологии будущего / Шилин К.И. – М.: Социум, 2000. – 320 с. – (Первая энциклопедия третьего тысячелетия).

21. Харт Х.Л.А. Концепция права / Харт Х.Л.А.; пер. з англ. Н.Комаров. – К.: Сфера, 1998. – 236 с.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ НАЗНАЧЕНИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ЭКОСОФСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Шефель С.В.

В предлагаемой вниманию читателей статье рассматривается функциональное назначение правовой культуры в контексте экоософского осмысления ее места в созидании правовой государственности в современной Украине, что позволяет лучше понять необходимость глобальной экологизации правосознания граждан как условия их формирования как экогармонично развитых правовых личностей.

Ключевые слова: экософия, правосознание, правовая культура, правовое государство, правовая личность, экологизация, экогармонизация.

FUNCTIONAL PURPOSE OF LEGAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOSOPHIC PARADIGM

Shefel S.V.

In the article, proposed to the readers, the functional purpose of legal culture in the context of ecosophic comprehension of its place in the creation of legal statehood in modern Ukraine, that permits to understand, in a better way, the necessity of global ecologization of the legal conscience of the citizen as the condition of their formation as ecoharmonically developed juridical personalities, has been considered.

Key words: ecosophy, legal conscience, legal culture, the rule of law, juridical personality, ecologization, ecoharmonization.

УДК 340.12+1:316.3

канд. філос. н. І.І.Коваленко

ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПРАВА В СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПИТИРИМА СОРОКІНА

У статті показано евристичні можливості застосування теорії розвитку соціально-культурних суперсистем П.Сорокіна як методології дослідження правової культури сучасного соціуму. На основі онтологічних та гносеологічних поглядів мислителя, а також виходячи зі співвідношення правових та моральних цінностей розкриті основні особливості ідеаційної, сенситивної та ідеалістичної морально-правових систем.

Ключові слова: соціокультурна динаміка, право, правова культура, правові цінності.

Актуальність обраної теми. Особливості розвитку правової культури сучасного українського соціуму багато в чому нагадують